

SPANYOL ARCÚ LATIN-AMERIKA. A SPANYOLORSZÁGI KIVÁNDORLÁS TÖRTÉNETÉNEK KIEMELKEDŐ KORSZAKAI A XIX–XX. SZÁZADBAN

JANCSÓ KATALIN¹

Latin-Amerikában a XIX. század során intenzív népességnövekedés és komoly demográfiai változások következtek be, melynek egyik fontos kiváltó oka a nagymértékű bevándorlás volt: Ázsiából, Afrikából és Európából is érkeztek a szubkontinensre, eltérő arányban és időszakokban. A legfontosabb vonzó (push) tényező gazdasági jellegű volt: a megműveletlen földek és főként a mezőgazdaságban és nyersanyagkitermelésben jelentkező munkaerőhiány, illetve a különböző országok bevándorlást ösztönző politikája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a XIX. és XX. század fordulójára Latin-Amerika egy kulturálisan igen sokszínű térséggé váljon. A tömeges bevándorlás, mely csúcspontját 1880–1910 között érte el, egyes területeken nagymértékben megváltoztatta a lakosság demográfiai összetételét, a Río de la Plata vidékén például a XX. század elején jelentős olasz és spanyol származású lakosság élt. Ezt megelőzően, a XIX. század során még jelentős számú nyugat-európai bevándorló érkezett, majd megindult a bevándorlás a kelet-közép-európai, illetve a közel-keleti területekről is.

A XX. század legnagyobb mértékű bevándorlása olasz, portugál és spanyol területekről indult, a század első évtizedében a kontinensre vándorlók mintegy 42 százaléka ebből a három országból érkezett. Magnus Mörner adatai szerint az 1854–1924 közötti periódusban a Latin-Amerikába érkezők 38 százaléka olasz, 28 százaléka spanyol és 11 százaléka portugál volt. (Ehhez képest a franciák a kivándorlók 2,8 százalékat, a németek 2,7 százalékat, az oroszok pedig 2,6 százalékat alkották). A mediterrán bevándorlók többsége a legszegényebb, legelnyomottabb és egyben legkevésbé tanult munkásrétegekből származott. Például a Santos kikötőjébe 1908 és 1936 között érkezett spanyolok 65 százaléka, a portugálok 52 százaléka, míg az olaszok 32 százaléka volt analfabéta. Az összes Kanári-szigetéről érkezett emigráns mindösszesen 10 százaléka tudott írni-olvasni. Az észak-olasz területekről jövők általában nagyobb arányban voltak írástudók. A mediterrán, és főként olasz emigránsokat általában az idénymunkásokkal azonosították, noha ez az állítás messze nem a teljes emigrációs nemzedékre igaz. A kezdeti időkben a kivándorlók nagy többsége vidéki volt, de ezt egy egyre növekvő szegény, városi munkásrétegekből érkező emigráns csoport követte. A mediterrán emigrációval szemben a nyugat-európai bevándorlók egyre nagyobb hányada képzett szakember, mérnök, orvos volt, akik vagy nem találtak megfelelő

---

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

munkát hazájukban, vagy a latin-amerikai kormányok meghívására érkeztek, hogy segítsenek az országok modernizációjában (Mörner, 1985:50–55).

Hasonlóan más dél- és kelet-európai országokhoz, a XIX. század végén a spanyol gazdaság is erős lemaradást mutatott a többi európai, fejlett országokéhoz képest, az ország különböző régiói között pedig igen nagy eltérések voltak. Az iparilag fejlettebb Baszkföld és Katalónia mellett Andalúziában a nagybirtokok, Galiciában a kisbirtokok túlsúlya volt jellemző. A demográfiai növekedés, a halálozási ráták csökkenése és a születésszám növekedése elmaradt az európai átlagtól. Éppen ezért a kivándorlás csak bizonyos térségeket érintett, ahol a demográfiai nyomás nagyobb volt (Pellegrino, 1989:103). A kivándorlás jogi akadályai az 1853-ban kiadott *Real Orden*nek köszönhetően tűntek el. A királyi rendelet valójában egy kivándorlást korlátozó dokumentum volt, amely azonban éppen az Amerikába történő kitelepülést engedélyezte a spanyol lakosok számára: „A kivándorlás csak a spanyol gyarmatok és a dél-amerikai államok, illetve Mexikó esetében engedélyezett” – állt a rendelet szövegében (Real Orden del 16 de septiembre, 1853). Ekkortól Galicia, a Kanári-szigetek, Asztúria, Santander, Alicante, Murcia, León, Salamanca, Burgos egyes régióiból indult meg a kivándorlás Afrika, Franciaország vagy Dél-Amerika felé. Ez utóbbi térségbe főként Galiciából, a Kanári-szigetektől, Kantáabriából, Asztúriából, másodsorban Katalóniából, Baszkföldről, a Baleári-szigetektől, Kasztíliából és Leónból érkeztek. Elsősorban parasztok és napszámosok, a kisbirtokok felaprózódásának következtében földjüket veszített korábbi földbirtokosok, illetve Baszkföldről és Katalóniából kereskedők és ipari munkások indultak útra, az új hazában pedig főként a városokban telepedtek le építkezési munkásként vagy kiskereskedőként. A kikerkezők egy csoportja a mezőgazdaságban helyezkedett el (Pellegrino, 1989:103). A kivándorlás kezdeti, rövidebb megindulását egy hosszabb stagnálás követte, míg a XX. század elején újra növekedés indult. 1907 decemberében törvény engedélyezte a szabad kivándorlást: csak az elítéltek, vagy katonai szolgálatot teljesítők nem hagyhatták el hazájukat (Ley de 21 de diciembre, 1907). A kivándorlási csúcsot az 1906-tól az első világháború végéig tartó időszak jelentette, amit hosszabb hanyatlófázis követett (Carmagnani, 1994:27–28). Összességében a spanyol kivándorlást a XIX. század közepétől az első világháború végéig a következőképpen lehet korszakolni:

1860–1884	enyhén növekvő emigráció, melynek fő célpontja Kuba
1885–1904	a kubai függetlenségi háború hatására csökkenő antillai emigrációval párhuzamosan növekvő kivándorlás Dél-Amerika felé (Argentínába, Brazíliába, Uruguayba)
1905–1914	a spanyol kivándorlás csúcsa a Río de la Plata (főként Argentína) térségébe érkező tömeges kivándorlásnak köszönhetően
1914–1918	a világháború hatására harmadára csökkenő emigráció, a kivételt Kuba képezte, ahol a fejlődő cukoripar megtartotta a spanyol bevándorlás korábbi szintjét (Pellegrino, 1989:119–124)

A XIX. század egészében Kubában élt a legnagyobb spanyol kolónia, a függetlenségi háború miatt rövid megtorpanást követően a folyamatos kivándorlás egészen a XX. század húszas éveinek közepéig tartott, amikor hirtelen hanyatlás indult el. A másik spanyol gyarmat, Puerto Rico jóval kisebb arányú spanyol bevándorlót fogadott be, a bevándorlás pedig szinte kizárólag az ország gyarmati státuszáig tartott. Argentína, Brazília, Uruguay tartoztak Kubán kívül a fő befogadó országok közé. Külön említést érdemelnek a spanyol gyarmatokra kikerülő katonák, az Antillákra több, mint fél millióan érkeztek a XIX. század második felében. Nem szabad elfelejtenünk a visszavándorlás kérdéséről sem, amely szinte folyamatos volt minden időszakban. Átlagosan a kikerelők 57 százaléka vándorolt vissza Spanyolországba. E jelenséget erősen befolyásolták a befogadó országok gazdasági és politikai folyamatai, erős visszavándorlást lehetett például regisztrálni a kubai függetlenségi háború, a XX. század húszas éveiben jelentkező cukor nemzetközi piaci árának csökkenése, vagy az első világháború idején (mely épp a kubai kivándorlásra ellenkezőleg, azaz pozitívan hatott az európai cukorrépa kitermelés csökkenése és a cukor árának növekedése miatt) (Yáñez Gallardo, 1994:131–134). Ami a számszerű adatokat illeti, a legtöbben Argentínába (körülbelül 2 millióan), Kubába (több, mint egy millióan) és Brazíliába érkeztek (mintegy 750 ezren), a legnagyobb munkaerő felvevő szektorok az ültetvényes és az élelmiszerexport-gazdaság voltak; Kubában a cukoripar, Brazíliában a kávétermelés, Argentínában a juhtenyésztés és búzatermelés vonzotta a legtöbb bevándorlót (Anderle, 2002:25).

A XIX–XX. századi spanyol kivándorlás főszereplője Galicia volt, 1885 és 1930 között mintegy 900.000 gallego kelt át az óceánon, a spanyol bevándorlók közel fele innen származott. A spanyol korona részéről már a XVIII. század végén megjelent az a szándék, hogy gallego családokkal telepítse be a Río de la Plata vidékének földjeit, a gallego mezőgazdaság elmaradottsága és nehézségei, a többi spanyol régióhoz képest magas népsűrűség és ebből adódó munkanélküliség, a kézműipar és a vasúthálózat fejletlensége, illetve a kötelező katonai szolgálat pedig erősítették az elvándorlási kedvet (Campos Alvarez, 1993–1994:133–135). Nem volt a vándorlás ismeretlen a gallegok számára, ugyanis az ezt megelőző évtizedekben a félszigeten belül is megfigyelhető volt átköltözésük más vidékekre (Portugáliába, Andalúziába, Kasztíliába) (Rodríguez Galdo, 1993:25–28). A XIX. század utolsó éveiben Kuba, a XX. század első három évtizedében Argentína volt a legfontosabb befogadó ország. Kubából kis számú gallego tovább vándorolt Mexikóba és az Egyesült Államokba. Montevideo mintegy 60 ezer fős spanyol lakosságának a legnagyobb része galliciai volt a XX. század elején (Eiras Roel, 1991:34). Buenos Aires spanyol származású lakosainak döntő hányada már a XIX. század közepén és később a XX. század elején is galliciai volt, 1900 és 1910 között 48 százalékat alkották a spanyol kolóniának, őket második legnagyobb csoportként a katalánok követték mindössze 9 százalékos aránnyal. Kubában a kanáriaiak után a második legnépesebb csoportot jelentették (Rodríguez Galdo, 1993:116). Az 1910-es években már Havannában, Buenos Airesben és Mexikóban is gallego kulturális központok alakultak.² A döntően fiatal, 18–20 éves férfiakkal álló galliciai

---

² A mexikóvárosi és buenos airesi központok ma is működnek (<http://www.centrogallegodemexico.org/>; <http://www.centrogallegoba.com.ar/#/>).

kivándorlók többsége képzettség nélküli, analfabéta, vidéki paraszt volt, de akadt közöttük kisiparos (szabó, ács, lakatos, nyomdász, kovács, gépész) is. Általában az Antillák (főleg Kuba), illetve a Río de la Plata városaiban telepedtek le és a városi szolgáltató szektorokban helyezkedtek el. Kiskereskedelembe kezdtek el dolgozni, illetve a kisiparban (pékségek, varrodák stb.), szolgáltató szektorban (közlekedés, vendéglátás, háztartási alkalmazott), építkezéseken helyezkedtek el, megtakarításaik egy részét pedig igyekeztek hazaküldeni családjaiknak. Brazília a rabszolgaság eltörlése (1888) után igyekezett Galiciából és más észak-spanyolországi térségekből munkásokat szerződtetni az ország kávéültetvényeire, azonban ez nem jelentett nagy vonzerőt számukra. Havannában és más kubai városokban a kiskereskedések jelentős hányadában galíciaiak dolgoztak, akik idővel az üzletek tulajdonosaivá is váltak. A fent említettek ellenére nem kizárólag a városi szektorokban találunk galíciai bevándorlókat, a legjelentősebb vidéki letelepedés Kubában volt, ahol a kiérkezők cukorültetvények munkásai lettek. A XX. századra egyre jelentősebbé vált az időszakos munkavállalás is, sokan házas emberként csak idénymunkákra érkeztek (Eiras Roel, 1991:34–37). A tartósan kint maradók nagy része kapcsolatokon keresztül érkezett, azaz a család elsőként kiérkező férfitagja, miután letelepedett és álláshoz jutott, meghívólevelet küldött többi rokonának, majd segítette őket a kiérkezés utáni elhelyezkedésben, az új élet elindításában. E családi hálózatok és sok esetben a kolónián belüli házasságok hosszú távon a gallego identitás és kultúra megtartását segítették elő (Campos Alvarez, 1993–1994:137–138). Az első generációs, tanulatlan telepesek leszármazottjait taníttatni igyekeztek, így a második generáció tagjai közül már több tanult, képzett ember került ki, és a helyi társadalomba is könnyebben illeszkedtek be. A gallego nyelv és kultúra megtartását, a közösségen belüli összetartozást a megalakuló szervezetek, kulturális központok segítették (Campos Alvarez, 1993–1994:143–144).

Az 1880–1930 közötti tömeges bevándorlás periódusában igen jelentős volt az Asztúriából a kontinensre érkezettek száma is. E tartomány népsűrűsége jóval magasabb volt a spanyolországi átlagnál, ráadásul a földterületek egy része –magas fekvése miatt– nehezen kihasználható volt. A századfordulón a meginduló szénkitermelés ugyan enyhítette valamelyest a munkanélküliséget, azonban ez nem volt elegendő. Az ipari termelés növekedésével a vidéki területeken egyre inkább az állattenyésztésre és tejtermelésre álltak át, ennek következményeként azonban még kevesebb embert tudott foglalkoztatni a mezőgazdaság (csökkent a gabonatermelő területek mérete). Sokan a marokkói háborúk elől menekültek: nem akartak kötelező katonai szolgálatra menni. Kezdetben Kuba volt a fő célszág, azonban később más nagy vonzerővel bíró országok is (főként Argentína, sokkal kisebb mértékben Uruguay, Mexikó és Chile) beszálltak a versenybe. A kiérkezők –hasonlóan a galíciaiakhoz– arról álmodtak, hogy fizetésük egy részét hazaküldik majd családjaiknak, illetve kis idő elteltével meggazdagodva térhetnek vissza hazájukba (Anes Alvarez, 1991:60–65). Többségük szegény munkás vagy napszámos volt, de akadtak közöttük szakképzett munkások, illetve tanult középosztálybéliel is (Martín Granizo, 1942:172–173). A XIX. század végéig szinte kizárólag férfiakból állt az amerikai közösség, tagjai a városi kereskedelembe, illetve különböző iparágakban helyezkedtek el. A századvégtől kezdve jelentékeny számban nők is érkeztek, kivándorlók feleségeiként, vagy nevelőnőként (López Álvarez, 2000:82). A XX. század elején már egyre több nő kifejezetten munkakere-

sés céljából vándorolt ki, sokan textilgyári munkásként, vagy kisebb üzletek üzemeltetőiként dolgoztak (Prieto Fernández del Viso, 2006:21).

A Kanári-szigetektől induló kivándorlás nagyságában követte a galiciaiét. Már a gyarmati kor alatt intenzív volt a kapcsolat a szigetek és az amerikai területek között, a kanáriaiaknak komoly szerepe volt a gyarmatok egyes régióinak betelepítésében, főként mezőgazdasági munkákban (Kuba) foglalkoztatták őket (Hernández González, 2008:142–144). A XVIII. században maga a spanyol korona ösztönözte a kanáriaiak gyarmatokra vándorlását, ennek köszönhetően százezren érkeztek a század során Spanyol-Amerikába. A XIX. század második és harmadik évtizedében is jelentős számú, majdnem húszezer kanári-szigeteki indult el a tengeren túlra. A XIX. század végéig családos kivándorlásról beszélhetünk, míg ekkortól nagyobb jelentőségre tett szert az idénymunka, következésképpen előtérbe került az egyedül érkező férfiak bevándorlása a térségbe. Az emigránsok többsége vidéken élő, analfabéta paraszt volt, nagy többségük a kubai dohány- és cukorültetvényeken vállalt munkát. A XIX–XX. századi kanári kivándorlók mintegy 90 százaléka e szigetre (és Puerto Ricoba) érkezett. A bevándorlás a XIX. század első évtizedeitől kezdve erősödött fel, a kiérkezők feladata főként a rabszolgamunka helyettesítése volt. A kivándorlókat rossz körülmények között, napi 12–14 órában dolgoztatták, vasárnapokon is. A nőknek ráadásul a férfiak bérének felét fizették. A visszaélések miatt a kanári-szigeteki bevándorlók az összefogásban láttak lehetőséget arra, hogy szerződéseik feltételein változtatásokat érjenek el. Ennek köszönhetően már 1861-ben megszületett első szervezetük, utódjaként pedig 1872-ben az *Asociación Canaria de Beneficencia y Protección Agrícola*, mely komoly munkát folytatott a kivándorolt munkások érdekeinek védelmében. A tömeges kivándorlás Kubába csak e periódust követően, 1880-tól indult meg és –a többi országtól eltérően– Kubában egészen az 1929-es gazdasági világválságig tartott (Hernández González, 2008:158–160). További befogadó ország volt még Venezuela és Uruguay (Macías Hernández, 1991:285–289). Venezuelában az 1831-ben megszülető bevándorlási törvény kifejezetten a Kanári-szigetektől érkező bevándorlást támogatta. Földtulajdon biztosításával, adókedvezménnyel és a katonai szolgálat alól való mentességgel próbálta a venezuelai kormány a kanáriaiakat a hatalmas, megműveletlen területeire csábítani a XIX. század közepén (Ley de 13 de junio, 1831). Uruguayban szintén a lakatlan vidékek betelepítését várták a kanáriaiaktól. A XIX. század első évtizedétől a század második harmadáig jelentős számban érkeztek, majd a bevándorlás –kisebb mértékben ugyan– folytatódott egészen a XX. század elejéig. Szerepük főként a helyi mezőgazdasági fejlődésben volt (Hernández González, 2008:145–155).

A katalán bevándorlás a gyarmati kor utolsó periódusától kezdve számottevő volt. A XIX. század közepén a legnagyobb katalán bevándorlást a spanyol gyarmatokon (Kuba, Puerto Rico) regisztrálták, de ezen kívül másik két térségbe (Egyesült Államok–Mexikó, illetve Río de la Plata térsége Brazíliáig) is érkeztek emigránsok. Többségük a kereskedelemmel kívánt foglalkozni, még azok is, akiknek eredetileg nem ez volt a foglalkozása. A városi fejlődéssel párhuzamosan az élelmiszeriparban, építőiparban, hajóépítésben is megjelentek. A rabszolgaság eltörlése és Kuba függetlensége gyengítette a katalán kivándorlást, a századfordulón és a XX. század elején a katalán kivándorlás elmaradt a spanyolországi átlagtól. Ekkortól Argentína, Uruguay és Brazília lettek a fontosabb célállomások. Míg a nagyobb arányú,

XIX. század második felében jelentkező kivándorlás során főként kereskedők, kisiparosok, ipari munkások, szállítmányozók érkeztek, addig a századfordulót követő jelentéktlenebb emigráció tagjai között már nagyobb számban mezőgazdasági munkások is voltak (Yáñez Gallardo, 1991:180–185).

A gyarmati korban a baszk kivándorlás célországai Mexikó, Peru és Venezuela vidékei voltak, azonban a XIX. századtól már más térségek váltak vonzóvá. E korai korszak az amerikai emlékezetben nem baszk, hanem a hódítókhoz és gyarmatosítókhoz kötődő spanyol kivándorlásként maradt fenn, míg az ezt követő hullámokban érkezők már igen erősen megőrizték baszk identitásukat (Totricagüena Egurrola, 2018). A francia forradalom, illetve az Ibériai-félsziget elfoglalása a legérzékenyebben a baszkokat érintette a Pireneusokon innen és túl. 1830-ra már baszk bevándorlási ügynökök segítették a kivándorlást Uruguay kikötőibe. Különböző számítások szerint 1832 és 1907 között Baszkföld francia területeiről több, mint százezer baszk emigrált Argentínába; Zuberoa és Behe Nafarroa térsége 20–25 százalékát veszítette el lakosságának. Az első karlista háború (1833–1840) és az azt követő politikai és gazdasági válság és éhínség hatására jelentős baszk csoportok indultak el Argentína, Uruguay és Chile felé (Totorika, 2001:18–22). Mind az 1848-as francia forradalom, mind a második karlista háború (1873–1876) hasonló következményekkel járt, a katonai szolgálat, illetve később a liberális megtorlás elől menekülve, illetve dezertorként újra Amerika jelentette a kiutat. Nem kizárólag a politika jelentett okot a kivándorlásra, gazdasági tényezők is szerepet játszottak. Argentína bevándorlási törvénye és intézkedései kifejezetten kedvezők voltak a baszkok számára, építve a már kint élő baszkokra, igyekeztek egész családok kiutazását támogatni: fizették a kiutazás költségeit, szállást, munkát, ingyen kosztot biztosítottak a kiérkezőknek. Uruguay már 1832-ben kifejezetten baszk mezőgazdasági (állattenyésztő) telepések kiutazását kérte. Iparralde, Baszkföld északi, francia területein ügynökségek segítették a baszk kivándorlást Río de la Plata térségébe. A mezőgazdaság mellett városi letelepedés is megfigyelhető volt, sokan hoteleket, pékségeket, éttermeket nyitottak, vagy az iparban, közigazgatásban helyezkedtek el. Buenos Airesben és Montevideóban baszk bevándorlók kezében volt a kereskedelmi forgalom és üzletek jelentékeny része, a már kint élők pedig meghívóleveleket küldtek Európában maradt, munkanélküli családtagjaiknak, jelezve, az új hazában várják a baszk munkáskezeket (Totricagüena Egurrola, 2018). A kolónia igen összetartó volt, már 1876-ban megszületett az első uruguayi baszk központ, a rákövetkező évben pedig Argentínában is megalapították a baszk bevándorlók első szervezetét. Feladataik közé tartozott a már kint élő baszkok összefogása, az újonnan érkezők segítése és az anyaországgal való kapcsolat ápolása. Az összefogás nemzetközi volt, igyekeztek kapcsolatot ápolni további baszk közösségekkel is (USA, Peru, Mexikó) (Totorika, 2001:18–28). Az identitás megőrzésének a mai napig fontos alapkövei a különböző kulturális központok, ezeket a baszk kormány is támogatja, csak Argentínában ma is mintegy nyolcvan baszk központ működik.³

---

³ A világon működő baszk központok elektronikus portálja:
https://www.euskaletxeak.net/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=191.
Elérés dátuma: 2018. július 23.

Mint minden más nép esetében, a latin-amerikai tömeges kivándorlási csúcs időszakának statisztikái a spanyol kivándorlókra vonatkozóan is kevésbé megbízhatóak, számukat nehéz pontosan meghatározni, hiszen a nem regisztrált kivándorlók aránya számottevő volt. E mellett nehéz meghatározni a fecskék (idénymunkások) számát, akik kiérkezésüket követően pár hónap múltán vissza is utaztak az anyaországba, illetve azt követően még többször megtették az utat a két kontinens között. Ezen kívül számolni kell a kivándorlás előtti átvándorlással is, azaz például a galíciaiak közül sokan már portugál partokról indultak Amerikába. A kibocsátó régiók szerepét tekintve is bizonytalanok az adatok: egyrészt nem volt hivatalos nyilvántartás a konzuli hivatalokban arról, hogy a kivándorlók mely régiókból érkeztek, másrészt sokan nem is mentek el a hivatalokba, hogy bejegyezzék őket (Rodríguez Galdo, 1993:129). A különböző intézetek más és más adatokkal számolnak, különbség van nem csak a befogadó térségek és a kibocsátó állam, de Spanyolországon belül is a különböző szervek nyilvántartásai között. Ezért csak körülbelüli képünk lehet arról, mekkora is volt a nagysága az első világháború előtti spanyol kivándorlásnak. Az első hivatalosnak számító adatok 1862-ben láttak napvilágot, ekkor a megelőző két évben az országból történő kivándorláshoz szükséges, kibocsátott útlevélek számát tették közzé, azonban még ebben az évben királyi rendelet törölte el az útlevél szükségességét a kivándorláshoz, így ezt követően ezek az adatok már nem álltak rendelkezésre. 1861-ben és 1862-ben mintegy 16 ezer és 12 ezer spanyol kivándorló érkezett Amerikába az útlevél adatok alapján (Yáñez Gallardo, 1994:23). A későbbi kivándorlás kapcsán a kiindulási és érkezési kikötők és konzuli hivatalok adatai szolgálnak támpontként, illetve 1891 után már a spanyol földrajzi és statisztikai intézet nyilvántartásai a legrelevánsabbak. Összehasonlításképpen, a spanyol kivándorlás csúcsának számító időszak kiemelkedő évében (1912) 200.000 körülire tehető a kiérkezettek száma (Yáñez Gallardo, 1994:36).

A spanyol kivándorlók esetében külön említést érdemel a hazaküldött megtakarítások nagysága. Az 1880-at megelőző periódusban ugyan még kevés személytől, de igen nagy összegek érkeztek Spanyolországba, ezt követően pedig megindult a kisebb pénzküldemények folyamatos forgalma, mely hatalmas tőkeinjekciót jelentett az anyaország számára és nagyban hozzájárult Spanyolország XIX. század második felétől induló tőkés fejlődéséhez. Ipari befektetésekben, vasút- és hajógyártásban, földbirtok- és ingatlanvásárlásokban jelent meg a hazaküldött tőke, melynek mértéke az 1920-as évektől kezdett esni (Anderle, 2002:28–29). A hazaküldött megtakarítások útja is érdekes, hiszen a XIX. században még igen kevés bank vagy pénzügyintézet működött Spanyolországban. A bankárok és kereskedőházak tevékenysége jelentette a megoldást, az aranyban vagy ezüstben küldött megtakarítások helyett pedig inkább a váltóhasználat, vagy csekkek kiállítása vált meghatározóvá. A kereskedőházak idővel bankházakká alakultak. Az első világháború és az azt követő időszak hozott a bankszektorban és a bankközi kapcsolatokban jelentős változásokat, ekkor már elegendő volt, ha az anyaországi kedvezményezettek bankszámlával rendelkeztek, így a korábbihoz képest sokkal gyorsabban és könnyebben érkeztek meg a családtagok megtakarításai (García López, 1992:34–45).

Az első világháború alatt a Latin-Amerikába történő kivándorlásban erős visszaesést lehetett tapasztalni. Ezt követően még újra megindult a bevándorlás a térségbe, noha már nem tudta elérni a háború előtti szintet: mintegy felére esett vissza a korábbiaknak. A ko-

rábbi mediterrán vidéki kivándorlók helyett városi rétegek jelentek meg. A kis- és nagyvárosi kézműves és kereskedelmi tevékenységek csökkenésének hatására indult meg ezekről a területekről a kivándorlás. E periódus fontos jellegzetessége a nagyarányú visszavándorlás. Egészében véve az európai kivándorlás Latin-Amerika atlanti partvidékére vesztített jelentőségéből ebben az évtizedben (Leander, 1989: 157–158). A következő évtizedek európai háborúi (spanyol polgárháború, majd a II. világháború) ismét lendületbe hozták az európai kivándorlást. Egy korábban kisebb mértékű emigrációt befogadó ország, Mexikó reagált a leggyorsabban az eseményekre. Lázaro Cárdenas és kormánya a kezdetektől fogva szolidaritását fejezte ki a köztársaságiakkal, később pedig nem ismerte el Francisco Franco megalakuló kormányát. Az előzmények közé tartozik, hogy 1937-ben a PSOE vezetője, Juan Simeón Vidarte azzal a céllal utazott Mexikóba, hogy tárgyalásokat folytasson egy tartozás kiegyenlítéséről: 1932-ben a mexikói kormány hadihajókat vásárolt a spanyol kormánytól, melyért cserébe fegyverzetet és más árut szállított a köztársaságiaknak. Vidarte mexikói látogatása során felvázolta Cárdenasnak a köztársaságiak vereségének lehetőségét, és felvetette a spanyol menekültek befogadásának kérdését, melyre Cárdenas pozitívan reagált (Mateas, 2002: 111). A száműzetésben lévő köztársasági kormány által megalakított SERE (a köztársaságiak evakuálását segítő szervezet) alszervezeteként megalakult a mexikói Spanyol Köztársaságiakat Segítő Bizottság (CTARE), melynek feladata az emigránsok fogadása, ellátása, elhelyezése volt. Párhuzamosan megalakult egy minisztériumok közötti bizottság is, mely a menekültek területi elosztását végezte, előnyben részesítve a még kevésbé lakott Jalisco, Guerrero és Michoacán tartományok partvidékeit (Ordóñez Alonso, 2012). A száműzetésben élő köztársasági kormány székhelye is Mexikó lett, miután Párizs elismerte Franco kormányát. Az ország 1939 és 1942 között körülbelül húszezer jól képzett munkást és szakembert fogadott be, 40 százalékuk nő volt. Különböző szövetségek és szervezetek is települtek Mexikóba, majd később más latin-amerikai országokba. Korábbi spanyol politikai szerveződések és antifasiszta politikai csoportok is újjáéledtek, melyet viszont a mexikói kormány nem üdvözölt, az emigránsok befogadásának ugyanis egyik feltétele az volt, hogy távol maradnak a politikai élettől és a külföldi politikai pártokban való részvételtől. 1943-ban az emigráns Spanyol Tanárok Szövetsége a Havannai Egyetem rektorának védnöksége alatt elkészítette az ún. Havanna-i Nyilatkozatot, amely egy olyan szervezet felállítását tűzte ki célul, mely a társadalmi igazságosság jegyében a spanyolok szabadságáért harcolna, megőrizve a köztársaság legitimitását. A kezdeményezést további lépések követték: ugyanezen év novemberében a mexikói Spanyol Republikánusok Központjában a köztársaság ideiglenes kormányát alkotó pártok aláírtak egy egyezményt a Spanyol Köztársaság visszaállítására és felállították a Spanyol Felszabadító Bizottságot. E bizottság talán legnagyobb visszhangot keltő tevékenysége ahhoz a San Franciscóban megrendezett konferenciához köthető, amelyen aláírták az ENSZ alapokmányát. A konferencián a bizottság kérte, hogy az ENSZ ne vegye fel tagjai közé Spanyolországot, illetve tagjai szakítsák meg a kapcsolataikat az országgal. A kérdés tárgyalásában Mexikó járt közben, melyet aztán a latin-amerikai országok közül Uruguay, Chile és Guatemala is támogatott. Az akció sikeresnek bizonyult. A történések után új köztársasági kormány alakult, melyet számos latin-amerikai ország elismert, 1946-ban pedig áthelyezte székhelyét Párizsba (Ferrer Benimeli, 1977).

Ami a spanyol emigráció összetételét illeti, Cárdenas eredeti elképzelése szerint Mexikó lehetőleg nagy arányban földműveseket és halászokat fogadott volna be, kisebb arányban pedig munkásokat és más szakembereket. A cél a csendes-óceáni partvidék és Baja-Kalifornia trópusi vidékeinek betelepítése lett volna, de mindez illuzórikusnak tűnt, ismerve a Franciaországba menekült spanyolok összetételét (Mateas, 2002:116–117). A Mexikóba bevándoroltak igen nagy százaléka értelmiségi, mérnök, tanár, művész, tudós, építész, ügyvéd, orvos volt. 1943-ra már a spanyol emigránsok 30 százaléka kérte és kapta meg a mexikói állampolgárságot. Mexikó mind kulturális, mind gazdasági fejlődésére nagy hatással volt e spanyol csoport letelepedése. Már Juan Negrín kormányának 1937-es megalakulása után felvetődött a Mexikóba történő emigráció kérdése, melyet olyan események is alátámasztottak, mint például ötszáz kisiskolás kitelepítése a moreliai *Escuela España-México* intézményébe (Zalai, 2016:17–25), vagy a *La Casa de España* kulturális központ 1938-as megalapítása. A spanyol emigráció tevékenységének köszönhető olyan szervezetek és vállalatok megalapítása, mint például az *Editorial Séneca*, a *Financiera Industrial Agrícola S.A.* (chihuahuai földjeire 2000 család telepedett le), *Cooperativa Pablo Iglesias* (spanyol-mexikói építkezési vállalat), *Laboratorios Químicos*, *Industrias Químicas Americanas*, *Manufacturas Electro-Cerámicas*, *Industria Pesquera S.A.*, *Fomento Industrial de México*, *Cooperativa de Ahorro y Construcción*, *Unión Nacional Mexicana de Construcciones*, melyek hosszú távon hozzájárultak a munkanélküliség problémájának kezeléséhez. A kivándoroltak a kultúra területén is sokat alkottak, számos központot és intézményt alapítottak, mint például az *Instituto Hispano-Mexicano* vagy az *Academia Hispano-Mexicana*. Az emigráción belüli politikai viták azonban rányomták bélyegüket a megalapított intézmények működésére (Romero Samper, 2005:85–86).

A fentiekben nagyobb részletességgel tárgyalt spanyol köztársasági emigrációt érdemes elhelyezni a spanyol kivándorlás I. világháború utáni kontextusában. 1919 és 1935 között az emigráció újra erőre kapott, Argentínával az élen. Kubában 1921-ben történelmi csúcs született a spanyol bevándorlók számát illetően. A teljes kivándorlás ezekben az években azonban már nem érte el az 1905–1914 közötti kiemelkedő időszakét, 1925-től kezdődően pedig nyilvánvaló hanyatlás indult, nagyrészt a világgazdasági válságnak, illetve Argentína, Kuba, Brazília bevándorlást korlátozó politikáinak köszönhetően. 1936-ot követően a spanyol polgárháború és a II. világháború teljes mértékben leállították a kontinensre érkező kivándorlást, ez alól kivételt a köztársasági emigráció képezte. A világháború után a kivándorlás még újra fellendült, főként az ötvenes években volt jelentős. A spanyol kivándorlás utolsó nagy fellendülő szakaszában a célországok a már megszokott Argentína, Brazília és Uruguay voltak, a Kubába induló emigráció 1957 után teljesen megszűnt. A három említett ország mellett megjelent az olajlelőhelyek kiaknázását megkezdő Venezuela, mely ekkor talán a legfontosabb célállomássá vált a spanyolok számára. Az 1970-es években már csak elenyésző spanyol bevándorlást lehetett regisztrálni (Yáñez Gallardo, 1994:124–125). Ekkortól már ellentétes irányú folyamatok indultak meg, a korábbi kibocsátó régiók befogadókká váltak, a Franco-korszak végével megindult az egyéni és csoportos visszavándorlás az anyaországba.

Felhasznált irodalom

- Anderle, Ádám (2002). Spanyol bevándorlók Latin-Amerikában a 19. és 20. században. Anderle, Ádám. 2002. *Latin-amerikai utakon*. Szeged: Hispánia. 23–32.
- Anes Álvarez, Rafael (1991). Ritmo, causas y consecuencias de la emigración de asturianos a América, 1850–1930. Eiras Roel, Antonio. 1991. *La emigración española a Ultramar, 1492–1914*. Ediciones Tabapress. 59–66.
- Anes Álvarez, Rafael (1993). *La emigración de asturianos a América*. Gijón: Archivo de Indianos.
- Campos Álvarez, José Ramón (1993–1994). La emigración gallega a América (1880–1930) integración y retorno. *MINIUS*, II–III. 133–145.
- Carmagnani, Marcelo (1994). *Emigración mediterránea y América*. Gijón: Fundación Archivo de Indianos.
- Eiras Roel, Antonio (1991). La emigración gallega a América. Panorama general. Eiras Roel, Antonio. 1991. *La emigración española a Ultramar, 1492–1914*. Ediciones Tabapress. 17–40.
- Ferrer Benimeli, José A. (1977). Historia de la República Española en el exilio (1939–1947). *Tiempo de Historia*, 32. Elérhető: <http://www.sbhac.net/Republica/TextosIm/TDH/Exilio/Exilio.htm>, elérés dátuma: 2012. augusztus 12.
- García López, José Ramón (1992). *Las remesas de los emigrantes españoles en América*. Gijón: Ediciones Júcar.
- Hernández González, Manuel (2008). La emigración canaria a América, a través de la historia. *Cuadernos Americanos*, 126. 137–172.
- Leander, Birgitta (1989). *Europa, Asia y África en América Latina y el Caribe*. Siglo Veintiuno Editores – UNESCO.
- López Álvarez, Juaco (2000). Cartas desde América. La emigración de asturianos a través de la correspondencia. 1864–1925. *Revista de dialectología y tradiciones populares*, vol. LV. 1. 81–120.
- Macías Hernández, Antonio M. (1991). La emigración canaria a América. Eiras Roel, Antonio. 1991. *La emigración española a Ultramar, 1492–1914*. Ediciones Tabapress. 283–298.
- Martín Granizo, León (1942). Características de la emigración asturiana en Hispano-América. *Revista de la Universidad de Oviedo*. 169–215.
- Mateas, Abdón (2002). Los republicanos españoles en el México cardenista. *Ayer*, 47. 103–128.
- Mörner, Magnus (1985). *Adventurers and proletarians. The story of migrants in Latin-America*. University of Pittsburgh Press.
- Ordóñez Alonso, Magdalena (2012). Españoles en México. El caso de los refugiados en Pachuca, Hgo. *Clío: History and history teaching*, 28. Elérhető: <http://clio.rediris.es/exilio/PACHUCA.htm>, elérés dátuma: 2012. szeptember 3.
- Pellegrino, Adela (1989). Inmigración y movimientos internos de población en América Latina y el Caribe en los siglos XIX y XX. Leander, Birgitta. 1989. *Europa, Asia y África en América Latina y el Caribe*. Siglo Veintiuno Editores – UNESCO. 94–127.
- Prieto Fernández del Viso, José Manuel (2006). *Asturianas en América. Emigración y exilio*. Oviedo: Instituto Asturiano de la Mujer.
- Rodríguez Galdo, María Xosé (1993). *Galicia, país de emigración*. Gijón: Archivo de Indianos.
- Romero Samper, Milagrosa (2005). *La oposición durante el franquismo/3. El exilio republicano*. Madrid: Ediciones Encuentro.

- Toticagüena Egurrola, Gloria Pilar (2018). *Aproximación al desarrollo de la diáspora vasca*. Enciclopedia Auñamendi. Elérhető: <http://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/es/aproximacion-al-desarrollo-de-la-diaspora-vasca/ar-20640/>, elérés dátuma: 2018. június 23.
- Totorika, Gloria (2001). Una aproximación al desarrollo de la diáspora vasca. Totorika, Gloria – Etxarri Lizeaga, Joseba – Legarreta, Josu. 2001. *Emigración vasca a América. Siglos XIX–XX*. Bilbao: EAEKM – MAEHV. 18–28.
- Yáñez Gallardo, César (1991). La emigración catalana a América. Eiras Roel, Antonio. 1991. *La emigración española a Ultramar, 1492–1914*. Ediciones Tabapress. 173–188.
- Yáñez Gallardo, César (1994). *La emigración española a América (siglos XIX y XX)*. Gijón: Fundación Archivo de Indios.
- Zalai, Anita (2016). Háborús gyerekek. *Belvedere Meridionale*, 28/3. 17–25.

Törvények, rendeletek

- Ley de 13 de junio de 1831. En: *Cuerpo de Leyes de Venezuela*. (1851). Caracas. 1. kötet. 92.
- Ley de 21 de diciembre de 1907. En: Soto Carmona, Álvaro. 2003. *El trabajo en España, de la crisis del sistema gremial a la flexibilización*. Entrelíneas Editores. 12.
- Real Orden del 16 de septiembre de 1853. En: Soto Carmona, Álvaro. 2003. *El trabajo en España, de la crisis del sistema gremial a la flexibilización*. Entrelíneas Editores. 8.